

7.Salinger J. D. The Ocean Full of Bowling Balls [Електронний ресурс] / Salinger J. D. – Режим доступу : <http://www.geocities.com/deadcaulfields/BowlingBalls.html>.

8.Salinger J. D. The Stranger [Електронний ресурс] / Salinger J. D. – Режим доступу : <http://ae-lib.org.ua/salinger/Texts/UncollectedStories-en.htm#15>.

9.Salinger J. D. This Sandwich Has no Mayonnaise [Електронний ресурс] / Salinger J. D. – Режим доступу : <http://ae-lib.org.ua/salinger/Texts/UncollectedStories-en.htm#14>;

Стаття надійшла до редакції 15.10.14

И.М. Гольтер, старший преподаватель

Днепродзержинский государственный технический университет, Днепродзержинск

«НАД ПРОПАСТЬЮ ВО РЖИ» КАК ЛИТЕРАТУРНАЯ АВТОБИОГРАФИЯ: НА ПУТИ К РОМАНУ И ЕГО ГЛАВНОМУ ГЕРОЮ

В представленной статье роман Дж.Д. Сэлинджера «Над пропастью в ржи» исследуется как литературная автобиография. Рассматривая известный роман в контексте его связей с предыдущими рассказами о семье Колфилдов, автор делает попытку найти похожие и отличительные их черты, показать путь Сэлинджера к своему герою.

Ключевые слова: литературный герой, маргинальность, автобиографичность, цикл рассказов.

I.M. Golter, senior lecturer

Dneprodzerzhinsk

"THE CATCHER IN THE RYE" AS A LITERARY AUTOBIOGRAPHY: ON THE WAY TO THE NOVEL AND ITS MAIN CHARACTER

The present article deals with the Salinger's novel as a literary autobiography. Examining the famous novel in the context of its connections with the previous stories about the Kolfilds family, the author tries to find their likeness and distinctions on the way of Salinger to his hero.

Keywords: literary character, marginality, autobiographical character, series of stories.

УДК 821.161.2:82'06

Я. Кулінська, канд. філол. наук, доцент

НМУ імені О.О. Богомольця, Київ

“РУЙНУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ”: ПОСТМОДЕРНІСТСЬКЕ ТРАКТУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НОРМИ В СУЧАСНІЙ ПРОЗІ

У статті йдеться про проблему «руйнування особистості» в сучасній літературі. Досліджується образ головного героя роману «Перверзія» Ю. Андруховича як типового персонажа постмодерністської прози.

Ключові слова: особистість, характер, психологічна норма.

© Я. Кулінська, 2014

Літературний характер протягом ХХ ст. пройшов тривалу фазу зміни свого “агрегатного стану”: від твердого у своїх переконаннях, принципового діяча класичної епохи (від якої, власне, й дійшло до нас не зовсім на сьогодні коректне визначення “характер”) до “газоподібного”, невловимого, суперечливого, амбівалентного, багатозначного, якщо не сказати *ніякого* образу персонажа постмодерного дискурсу. Між цими двома крайніми точками еволюції лежить “рідинна” фаза, що полягає в поступовій деструкції психологічних підвалів особистості. Втрата орієнтирів особистості в плинному світі відбувалася настільки стрімко, що вже на початку 1930-х років Роберт Музіль зафіксував його фатальні наслідки в назві свого незакінченого роману «Людина без властивостей». Певна річ, деструктивні процеси відбувалися не фронтально, такі зміни проходять майже непомітно, але невпинно, охоплюють тривалий історичний період і призводять зазвичай до зміни художньої норми. Кожна значна культурна епоха настає лише тоді, коли в її культурній матерії винюється виразна концепція нової людини.

Не становить винятку в цьому сенсі й епоха постмодерну. Принципова відмінність її від попередників – класичної й некласичної – щодо трактування людини, рамок її нормального психічного буття полягає передусім у прагненні ці рамки якщо не зламати, то розширити до небувалих масштабів. Якщо у ХХ ст. проблема психічної норми й патології активно дебатовалася в науковій літературі (наведемо лише два хрестоматійні приклади: «Загальну психопатологію» Карла Ясперса (1913) і «Акцентуйовані особистості» Карла Леонгарда (1976)), ставала предметом художнього дослідження в літературі («Я (Романтика)» М. Хвильового, «Народний Малахій» М. Куліша, «Смерть» Б. Антоненка-Давидовича та ін.), то на початку ХХІ ст. змінився сам підхід до проблеми пограничних психічних станів: по суті, будь-який психічний стан одержує статус межового, оскільки межі між нормою і патологією руйнуються. Цілоком “нормальною” для постмодернізму є особистість дезорієнтована, розгублена перед життєвими проблемами. Така людина перебуває постійно в стані шоку, дезінтеграції з суспільством, для неї адекватним станом є те, що в соціології одержало назву “кризової свідомості”. Проте й за такою відмовою від “характеру”, “норми” й загалом запереченням стану “нормальності” все ж простежується конструктивна тенденція, тобто прагнення за розчиненням образу людини у висловлюванні, в дискурсі, за “смертю автора” і “смертю читача” побачити обрис гуманної перспективи. Руйнування особистості в постмодернізмі стосується передусім минулого й сучасності, в майбутньому ж часом вчуваються поки що абстрактні, проте виразні наляки на віднайдення сенсу людського існування. Тільки такий загальний гуманістичний сенс може надати психічному життю людини не лише приватного, а й суспільного значення, стати критерієм для визначення рамок психологічної *норми*.

Серед критеріїв “нормального” людського існування й розвитку в сучасній психології найчастіше вказуються такі: відсутність яскраво окресленої патології (якщо не хворий, то здоровий), статистичні показники (якщо “як усі”, то нормальний), адаптивні якості (людина нормальна, якщо добре пристосована), вимоги культури (людина нормальна, коли виконує всі її приписи), ідеальні взірці (норма особистості як атрибут визначних, творчих представників людства) і под. Проте, з огляду на загальноприйняте уявлення про сучасну людину, кожна з перерахованих характеристик, як і їх сукупність, не може бути вичерпною в уявленні про психологічну норму і межу. Адже, по-перше, зрима, оприявлена відсутність патології аж ніяк не може свідчити про нормальне вну-

трішні психічне життя; по-друге, визначення “як усі”, з одного боку, не може (знову-таки з погляду людини, яка пережила хоча б радянську “зрівнялівку”) бути ознакою норми у світі, де чим далі, тим більше (і це розглядається як ознака прогресу) цінується індивідуальність; по-третє, пристосованість особи до певних суспільних приписів, орієнтацій і цінностей радше вказує на її конформізм, аніж на норму; по-четверте, приписи культури можуть бути й деструктивними (особливо це відбувається на зламі культурних епох, коли нове часто утверджується за рахунок категоричного заперечення й відкидання традиційного, звичного, яке перестає відповідати вимогам часу), що дезорієнтує особистість в її уявленні про норму; по-п’яте, апеляція до ідеальних взірців – творчих представників людства – як до уособлення норми дискредитована ще від часів знаменитої книги Ч. Ломброзо «Геніальність і божевілья», а досить ексцентрична поведінка визначних представників людства (здаймо хоча б А. Рембо, О. Вайльда, С. Далі тощо) так само, з точки зору традиційно-міщанської, не може бути названа нормою. Нестійкість норми і, відповідно, розмитість її меж – закономірний підсумок ХХ століття, коли цінності змінювалися ледь не блискавично, а самі межі (в різних галузях людської діяльності) розширювалися в геометричній прогресії.

У художній літературі модернізму продовжуються аналогічні тенденції, більше того, “ненормальне” (з точки зору “здорової психіки”) зі сфери етичності/замовчування переходить тут у норму, виставляється напоказ, деталюється, стає *фактом культури, унормовується*. У постмодернізмі норми часто взагалі перестають існувати, чи, точніше, *нормою стає межовий стан*.

Спільною принциповою властивістю постмодерністських творів є те, що персонаж у них виступає знаковою конструкцією, *версією героя*. Типовим у цьому плані є Стах Перфецький із «Перверзії» Ю. Андруховича. Читачеві передусім стає відомо, що головний персонаж «Перверзії» Станіслав Перфецький, молодий український літератор і культуролог, безслідно зникає з номера венеційського готелю. Саме констатацією цього факту починається роман. Автор-“упорядник”, оголошуючи про таємниче зникнення Стаха, представляє ряд ним-таки впорядкованих документів (найрізноманітніших за авторством, жанрами, стилями, призначенням та ін.), які мають стосунок до перебування Стаха на семінарі “Посткарнавальне безглуздя світу: що на обрії?” протягом п’яти останніх днів перед його зникненням.

Смерть чи містифікація? – автор-“упорядник” ставить перед читачами це питання, схилиючи їх до думки про останнє. І ряд запропонованих матеріалів має пролити світло на постать репрезентованої автором особи. Флер таємничості на всьому, що стосується як походження головного героя, так і його “*непоясного зникнення*” [1: 20]. Перфецький Андруховича має гіперболізовану здатність раптово зникати і невідь-звідки знову з’являтися на горизонті. Це – питома характеристика героя-містифікатора і породження одвертої містифікації, котра є лише набором ролей і масок.

Нічого не можуть додати до розуміння невловимого героя Андруховича введені ним у текст численні наратори, від імені яких почергово ведеться оповідь. Множинність персонажів-нараторів (подекуди анонімних) породжує множинність та нерівнозначність оцінок головного героя. Тут Андрухович виходить із протилежної висловленій Бітовим у «Пушкінському домі» думки, згідно з якою лише суб’єктивна оцінка реальності сприяє правдивості зображуваного. Різні бачення/прочитання постаті Стаха не творять бодай

подоби цілісності героя: в кожному окремому випадку, як і в сукупності, вони однобокі, такі, що не враховують усіх факторів, а натомість звертають увагу лише на актуальні для реципієнта. Тому численні наратори, даючи оцінку Станіславу Перфецькому, виражають насамперед власну суб'єктивність.

Станіслав Перфецький залишається таємничим, загадковим, невпізнаним, а його ролі й функції – незрозумілими: хто Перфецький – респондент, за яким слідкують спецслужби, якого теж шукають, намагаючись якомога точніше описати і “розшифрувати”? Герой полістилістичної оповіді, він різний у своїх висловлюваннях, невловимий у поведінці, думках, навіть представлений різними іменами (як і варіантами одного, найчастіше вживаного).

Маски і ролі Перфецького блискавично змінюються. Але постійною, надкатегоріальною залишається його “рибна” іпостась. На символіку цієї іпостасі неодноразово вказували літературознавці. Звичайно вони наголошують насамперед на гороскопічній семантиці цього образу: як Ю. Андрухович, так і його герой Станіслав Перфецький є за знаком зодіаку Рибами. У такій трансформації вбачається одна із карнавальних масок героя – найближча до його суті. “...роман широко розгортає гороскопне пророцтво, накладаючи його цілком на карнавальну поведінку героя-риби”, – пише Н.Зборовська [2: 92]. Справді, риба – істота невловима і слизька. Такий і Перфецький, “великий майстер риб’ячих вислизань зі всього, навіть із власної шкіри” [1: 288].

Інше прочитання “рибної” іпостасі образу Станіслава Перфецького має архетипний характер: зображення риби було найчастіше використовуваним криптографічним символом раннього християнства. З іншого боку, в історії філософії, як і в містичному руслі релігійної традиції, проводилися паралелі між сутністю християнства й орфейзму. Погодимося з О. Гнатюк, котра вказує на зв’язок між цими трьома іпостасями героя [3: 26]. Триєдиний символ (Христос-Орфей-Стах) наскрізь пародійний: Христос – без проповіді і чеснот, Орфей – без благодійного впливу на оточуючих (Стах, по суті, є “розчленованим Орфеєм” – ще одна Андруховичева алюзія, що відсилає до одноіменної праці теоретика постмодернізму І. Хассана). Як бачимо, Андрухович застосовує схожий до бітовського прийом: коли в “Пушкінському домі” автор зіставляє інтелігентів, зображених літературою XIX століття, з Львовою, порівняння виходить не на користь останнього, який є лише номінальною копією своїх попередників. Так проводяться паралелі і в Андруховича – лише для порівняння (здаймо: герой – літературна містифікація) беруться не хрестоматійні, а надчасові постаті-символи. Саме собою таке зіставлення видається очевидно абсурдистським ходом. Проте, на мою думку, недоречно обмежувати його функцію бажанням автора інтригувати чи епатувати читача.

Уже на цьому етапі аналізу “Перверзії” варто стверджувати, що роман – не лише “гротеск, іронія, містика й еротика, а також перманентні забави з мовою на тлі авантюрно-детективної історії”, як запроєнтовано твір у рекламній колонці на форзаці книги. Ю. Шерех-Шевельов слушно зауважує, що “в усьому світі Андруховичевої прози межі поміж смішним і гротесково-зловісним щонайменше розпливчасті, а сміх – на кутні” [4: 263].

Станіслав Перфецький – герой, який “опинився в точці перетину якихось цілком різних та далеких, розташованих у цілком відмінних площинах, інтересів” [1: 287], причому інтересів, які начисто виключали б його як самість і цілісність. А його “неіснування”, – результат дезорієнтації (доволі часте слово в лексиконі Андруховича), спричиненої

релятивістською “істиною”, яку герой формулює, ховаючись за маскою вигаданого ним учителя, так: “Насправді ніякої дійсності не існує. Існує лише безмежна кількість наших версій про неї, кожна з яких є хибною, а всі вони, взяті разом, є взаємно суперечливими” [1: 208].

Андрухович у “Перверзії” (на відміну від двох попередніх своїх романів), попри наявність точних місця й дати його подій, не прив’язує свій художній світ до суспільно-історичної конкретики. Стахове неіснування – універсальне, не детерміноване історичним часом. У Андруховича причина, сформульована одним із персонажів, – слабкість (отже, фальшивість, несправжність) почуттів героя. Навіть ті “*дикі безодні настрої*” [1: 27], які воліє щомиті переживати Стах, лише відповідь на зовнішні рефлекторні подразники, вони не можуть називатися перфектними, бо миттєве – не справжнє, адже буде зражене й забуте героєм наступної миті.

Таким є Стахове почуття до Ади Цитрини – “напівсон, напівпотяг, напівлюбов” [1: 72], спричинене тим, що вона “в і д д а л а с я – в усіх значеннях і конотаціях цього прекрасного дієслова” [1: 72], – як і інші жінки, що “продиралися в його внутрішнє царство лише в тому випадку, коли першими виявляли свій потяг до нього” [1: 72].

Власне, несправжня героєва “напівлюбов” обирає своїм об’єктом так само несправжню жінку (Ада Цитрина, як і Перфецький, вміщує в собі кілька ролей і масок – хтозна, котра з них важливіша за інші і чи є така). Такими ж примарними й хисткими, готовими в будь-яку мить розпастися й обернутися на свою протилежність, є ролі й маски інших персонажів “Перверзії”.

Цей стан поширюється й переходить з образів-персонажів на інші образи твору. Навіть Венеція, місто-алегорія, що поступово помирає під водою, “занурюється у ніщо” [1: 84]. Вона надто втомилася від “цього претензійного накопичення предметів розкоші”, “цієї антикварної плісняви й абсолютного несмаку” [1: 172].

Невипадково видається посилена увага Андруховича-автора до місця, де відбуваються події роману. Моделювання літературного простору, з якого зникає Перфецький, займає в «Перверзії» доволі багато місця. Образ Андруховичевої Венеції означає кризу європейської культури, яка виявляється не здатною повернути сучасній людині втрачену нею цілісність. Метафора зникнення персонажа в романах українських письменників – це метафора нівеляції внутрішньої цілісності й цінності людини в очах оточення, що звичайно супроводжується полісемантичністю самоусвідомлення, дезорієнтованістю, знеціненням особи у власних очах.

Найуживаніша модель постмодерного суб’єкта, яка побутує нині в художній літературі – розгублена, загублена, розчинена в системі висловлювань про неї людина. За логікою творчого процесу, методологія побудови постмодерного персонажа включає передусім такі постулати:

- світ – хаотичний, людина втратила орієнтацію в ньому і виконує роль гравця у грі, правила якої невідомі, придумані не цією людиною і не на її користь;
- хаос принципово непізнаваний, і особа як випадкова його частина не може бути адекватно зрозуміла, омріяне перетворення суб’єкт-об’єктних стосунків на суб’єкт-суб’єктні між особами носить ілюзорний характер;
- не розуміючи себе і світ, особа, позбавлена давно дискредитованих орієнтирів, стає амбівалентною, свідомість її роздроблюється через відсутність системотворчого осердя;

інший варіант – межова, маргіналізована особа, яка знову-таки хворобливо переживає свою нецілісність.

Особливість постмодерністського погляду на проблему людини полягає в тому, що вона як об'єкт і суб'єкт пізнання через художню літературу зникає, розмивається, перестає бути індивідом. Це стосується всіх літературних жанрів: романних структур, публіцистики, есеїстики тощо. Образ людини в літературі перестає бути цілісним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрухович Ю. Перверзія: Роман./ Ю. Андрухович. – Львів: ВНТЛ–Класика, 2004. – 266 с.;
2. Зборовська Н. Феміністичні роздуми. На карнавалі мертвих поцілунків./ Н. Зборовська – Львів: Літопис, 1999. – 236 с.;
3. Гнатюк О. Авантюрний роман і повалення ідолів //Андрухович Ю. Рекреації: Романи. – К.: Час, 1997. – С. 9-26;
4. Шерех-Шевельов Ю. Го – Гай – Го //Андрухович Ю. Рекреації: Романи. – К.: Час, 1997. – С.257-268.

Стаття надійшла до редакції 08.10.14

Я. Кулинская Я., канд. філол. наук, доцент
НМУ имени А.А. Богомольца, Киев

«РАЗРУШЕНИЕ ЛИЧНОСТИ»: ПОСТМОДЕРНИСТСКАЯ ТРАКТОВКА ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПРОБЛЕМЫ В СОВРЕМЕННОЙ ПРОЗЕ

В статье идет речь о проблеме «разрушение личности» в современной литературе. Исследуется образ главного героя романа Ю. Андруховича «Перверзия» как типичного персонажа постмодернистской прозы.

Ключевые слова: личность, характер, психологическая норма.

Kulinska Y., PhD, assistant professor
Bogomolets National Medical University, Kyiv

“THE DESTRUCTION OF PERSONALITY”: THE POSTMODERN INTERPRETATION OF PSYCHOLOGICAL NORM IN MODERN PROSE

The paper focuses on problem of “the destruction of personality” in modern literature. The author studies an image of the protagonist of the novel «Perversiya» by Y. Andrukhovych as a typical character of postmodern prose.

Keywords: personality, character, psychological norm.